

УДК 378.012-057.875(045)

Н. В. ЧЕРНІКОВА

старший викладач

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ КОНСТРУКТИВНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ

У статті встановлено, що нормативними державними документами передбачено формування в майбутніх учителів початкової освіти професійно-конструктивних умінь у процесі їхньої фахової підготовки. Визначено, що суперечність виникає між необхідністю прищепити майбутньому вчителю початкової школи професійно-конструктивні вміння та відсутністю стратегії реалізації цього процесу в практиці підготовки фахівців; між потребою школи в молодих учителях, які володіють професійно-конструктивними вміннями, та реальними можливостями випускників. Здійснено теоретичний аналіз основних підходів до визначення сутності поняття “конструктивні вміння”. Досліджено проблему визначення місця конструктивних умінь серед педагогічних і проаналізовано зв’язок між конструктивними та проєктувальними вміннями. Констатовано, що проблему формування конструктивних умінь у майбутніх учителів початкової освіти розглянуто недостатньо.

Ключові слова: педагогічні вміння, конструювання, конструктивні вміння, проєктувальні вміння.

Професійна підготовка спеціалістів високої кваліфікації в будь-якій сфері діяльності є пріоритетним завданням держави. Сучасний рівень розвитку суспільства, науки, виробництва висуває все більш високі вимоги до спеціаліста будь-якого профілю, повною мірою це стосується й випускників педагогічних вузів. Традиційною особливістю національної системи освіти є її висока професійна спрямованість. Водночас зміни соціально-економічної ситуації в нашій державі створюють передумови для конкретних перетворень у системі вищої професійної освіти.

Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що сучасному суспільству потрібен новий педагог, який має гнучке мислення, може нестандартно діяти в концептуальній сфері сучасної освіти, що динамічно змінюється, здатний формувати унікальний досвід учнів. Розвиток творчої особистості неможливий без використання нею конструктивних умінь, які є обов’язковим компонентом як дидактичних, так і предметних умінь. У галузевому стандарті напряму підготовки “Початкова освіта” на підставі аналізу структури професійної діяльності фахівця, переліку предметів його професійної праці, сукупності виробничих функцій, які виконує вчитель початкових класів на визначених посадах, встановлено перелік типових завдань, які повинен реалізувати фахівець, і систему відповідних умінь, що сприяють успішному вирішенню цих завдань.

Дослідження обмежено конструктивною виробничою функцією, яка передбачає виконання таких типових завдань: добір спеціальної та навчальної інформації; конструювання змісту професійної діяльності; добір кон-

трольно-діагностичного інструментарію; проектування педагогічної та методичної системи. Щоб успішно реалізувати ці завдання, майбутній фахівець початкової школи повинен уміти добирати й працювати з різними джерелами інформації; конструювати зміст навчальної діяльності з предметів; працювати із спеціальною літературою та методиками; користуватися діагностичним інструментарієм, створювати контрольні-діагностичні конструкти, а також володіти цілепрогностичними, конструктивними, проєктувальними та методичними вміннями [2, с. 6–9].

Отже, нормативними державними документами передбачено формування у студентів професійно-конструктивних умінь у процесі їхньої фахової підготовки. Але суперечність виникає між необхідністю прищепити майбутньому вчителю початкової школи професійно-конструктивні вміння та відсутністю стратегії реалізації цього процесу у практиці підготовки фахівців, між потребою школи у молодих вчителів, які володіють професійно-конструктивними вміннями, та реальними можливостями випускників.

Метою статті є визначення та теоретичне обґрунтування структурно-функціональних аспектів конструктивних умінь студентів як обов'язкової складової їхньої готовності здійснювати професійно-педагогічну діяльність у початковій школі.

Професійний аспект підготовки педагога вичерпно висвітлено у фундаментальних дослідженнях О. Абдулліної, Ф. Гоноболіна, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, О. Савченко, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, Н. Талізінної, Л. Хомич, О. Щербакова та ін. У своїх працях науковці розкривають особливості структури та змісту педагогічної діяльності.

Структурно-функціональні аспекти конструктивних умінь майбутніх вчителів розглядали В. Краєвський, Н. Кузьміна, О. Молчановський, І. Новікова, В. Сластьонін, В. Яконіна та ін.

Теоретичні засади педагогічного конструювання, формування компонентів конструктивних умінь учителів подано в працях В. Безрукової, Г. Засобіної, Ю. Кулюткіна, О. Молчановського, І. Мошкової, Л. Сьомукіної.

Питанням технічного конструювання та моделювання учнями на уроках образотворчого мистецтва та художньої культури присвячено праці Н. Безлюдної, В. Гриньової, Л. Гуцан, В. Докучаєвої, І. Кузнєцової, Т. Носаченко, С. Симоненко, В. Сироти, З. Сироти; трудового навчання – А. Білоус, Г. Левченко, О. Морєва, В. Симоненко, В. Сидоренко, В. Тименко; іноземної мови – О. Зимовець, Л. Тазьміної та ін.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях ґрунтовно висвітлено педагогічні, методичні, дидактичні засади формування конструктивних умінь у майбутніх фахівців як компонента педагогічної діяльності. Разом із тим, діяльність педагогів різних спеціальностей має свої особливості та специфіку, що впливає на сутність конструктивних умінь і процес їхнього формування. Аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури дає змогу констатувати, що проблему формування конструктивних умінь у майбутніх учителів початкової освіти розглянуто недостатньо.

Проблема педагогічних умінь є надзвичайно актуальною в теорії та практиці вищої педагогічної освіти. Її вивчення включає визначення сутності педагогічних умінь, принципів їх класифікації, ефективних форм і методів їх формування. Для більш детального аналізу проблеми формування конструктивних умінь у майбутніх фахівців необхідно розглянути склад і структуру педагогічних умінь з метою визначення серед них місця конструктивних умінь.

У педагогічному словнику вміння педагога розглядають як сукупність практичних дій на основі усвідомлення мети, принципів, умов, форм і методів організації роботи з дітьми. На нашу думку, наведене визначення окреслює лише вміння, пов'язані з організаторською діяльністю педагога. Більш змістовне визначення подано в праці М. Єрмоленко та В. Міжєрікова, які визначають педагогічні вміння “як сукупність різних дій учителя, які, насамперед, співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою виявляють індивідуально-психологічні особливості вчителя та свідчать про його предметно-професійну компетенцію” [6, с. 181]. Зміст дефініції “педагогічні вміння” розкрито в працях О. Абдулліної, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна та ін. Н. Кузьміна доводить, що це набута на основі знань і навичок здатність виконувати певні види педагогічної діяльності [5, с. 11–12]. О. Абдулліна акцентує на тому, що основу педагогічного вміння становлять не тільки знання, а й їхня реалізація, тобто це комплекс певних дій.

Аналіз психолого-педагогічних праць свідчить, що у визначенні сутності дефініції “педагогічні вміння” науковці дотримуються єдиного підходу й розуміють під ними сукупність найрізноманітніших дій педагога, насамперед, співвідносяться з функціями педагогічної діяльності. Але стосовно компонентного змісту педагогічних умінь і визначення місця серед них конструктивних умінь ми спостерігаємо розбіжність у думках науковців.

Н. Кузьміна виокремлює в психологічній структурі педагогічної діяльності конструктивний, проектувальний, організаторський, комунікативний і гностичний компоненти, на основі яких і виділяє відповідні групи педагогічних умінь. У ранніх працях дослідниці конструктивний компонент педагогічної діяльності ототожнено з проектувальним, при цьому зауважено, що “конструктивна діяльність по суті є проектувальною” [4, с. 91].

Більшість науковців (А. Петровський, О. Щербаков та ін.) у своїх дослідженнях спираються на класифікацію педагогічних умінь Н. Кузьміної, запропоновані ними класифікації досить повно відображають процес педагогічної діяльності та включають конструктивні вміння як самостійний компонент.

Варто зауважити, що в працях деяких педагогів можна прослідкувати тісний зв'язок конструктивних і проектувальних умінь.

О. Бульвінська зараховує конструктивні вміння до складу дидактичних умінь і поділяє їх на проектувальні та власне конструктивні. Дослідниця зазначає, що проектувальні вміння пов'язані з моделюванням усього

навчального процесу та підготовкою уроків із цілої теми, водночас як власне конструктивні вміння необхідні для моделювання окремого уроку.

О. Морев, Є. Панько, В. Сластьонін у своїх класифікаціях педагогічних умінь визначають конструктивні вміння як інтегровані, які об'єднують групи аналітичних, прогностичних і проектувальних умінь, що допомагають учневі знайти раціональні способи виконання завдань. Дослідники розглядають проєктивні вміння як компонент конструктивних умінь, що пов'язаний з постановкою стратегічних навчально-виховних завдань [7, с. 28–31].

У дослідженнях Г. Кирія, Є. Мілеряна, П. Перепелиці, Р. Пономарьової, О. Проскури, Е. Фарапонової конструктивні вміння розглянуто не як інтегральні проєктувальні, а як основний вид загальнонавчальних умінь або умінь конструктивно-технічних.

Ми вважаємо, що розбіжність наукових думок щодо компонентного змісту педагогічних умінь і визначення серед них місця конструктивних умінь пов'язано з тим, що вчені використовують різноманітні підходи для досягнення конкретних цілей. Аналіз класифікацій і характеристик педагогічних умінь дає змогу виділити два напрями при визначенні місця конструктивних умінь у діяльності педагога.

Перший напрям включає праці тих дослідників, які не виокремлювали конструктивні вміння в окрему групу: О. Абдулліна зараховує їх до методичних умінь, Н. Білокур, О. Бульвінська, Е. Зеєр, О. Мудрик, О. Щербаков – до дидактичних, Л. Спирін – до умінь педагогічного планування, Н. Волкова – до проєктувальних умінь. Крім того, деякі дослідники ототожнюють поняття “конструктивні вміння” та “проєктувальні вміння” й у своїх дослідженнях називають їх проєктувальними (О. Бульвінська, С. Зверева, Ю. Пасов та ін.), інші вчені надають перевагу дефініції “конструктивні вміння” (Є. Єлканов, О. Морев, А. Мотков, Є. Панько, В. Сластьонін, О. Щербаков).

Другий напрям представляють педагоги-науковці (В. Безрукова, О. Дубасенюк, Г. Засобіна, С. Кисельгоф, Н. Кузьміна, Л. Морська, Л. Панченко, А. Петровський, В. Тименко та ін.), які розділяють проєктувальні та конструктивні вміння. Так, Н. Кузьміна вважає, що проєктувальний компонент педагогічної діяльності пов'язаний із вміннями формулювати систему кінцевих цілей і стратегічних завдань, а конструктивний компонент педагогічної діяльності включає вміння формулювати тактичні завдання. Г. Засобіна визначає проєктувальні вміння як ті, що спрямовані на аналіз і складання перспективного плану вивчення матеріалу курсу, а конструктивні – на планування навчального матеріалу та роботи учнів і педагога на кожному навчальному занятті.

Ми поділяємо думки вчених-педагогів, представників другого напрямку, і вважаємо цю позицію найбільш коректною та точною при вивченні питання про взаємозв'язки конструктивних і проєктувальних умінь.

Перш ніж перейти до з'ясування сутності дефініції “конструктивні вміння”, звернемося до семантики слова “конструктивний”. Воно походить від латинського *constructivus*, у європейських мовах його використовують у французькому трактуванні *constructif*, що означає “творчий”. У великому

українському тлумачному словнику слово “конструктивний” тлумачать у трьох значеннях: 1) як “той, який може бути основою чого-небудь”; 2) як “той, що співвідноситься з конструкцією, стосується конструювання, пов’язаний з ним”; 3) як “той, що створює умови для подальшої роботи, може бути основою для вироблення будь-яких пропозицій та рішень” [1, с. 567].

В українській мові запозичене слово “конструктивний” має досить широкий спектр слів-синонімів, серед яких “плідний”, “дієвий”, “продуктивний”, “ефективний”, “творчий”, “корисний”, “правильний”, “розумний” тощо. З одного боку, синоніми слова “конструктивний” передають значення позитивності результатів чи наслідків, успішності створення, розвитку чого-небудь, благодетельності впливу на кого- або що-небудь, а з іншого боку, широкий синонімічний ряд свідчить про відсутність загальноприйнятого визначення поняття “конструктивний”, що дає можливість для його варіативного тлумачення та вживання.

У психологічній літературі конструктивні вміння визначено як ті, що дають можливість визначати конкретні навчально-виховні завдання з урахуванням вікових психолого-фізіологічних та індивідуальних особливостей учнів і соціально-психологічних особливостей колективу; спостерігати, аналізувати та планувати навчально-виховний процес у дидактичних і психологічних аспектах; здійснювати самоаналіз, самооцінку та коректування власної діяльності; обґрунтовано обирати та застосовувати різноманітні методи, засоби та форми організації навчання адекватно поставленим завданням і виявляти причини невідповідності результатам; визначати рівень розвитку та виховання учнів; складати конспекти, плани, сценарії, проектувати психолого-педагогічні ситуації.

Ключове поняття конструктивних умінь – “конструювання” – було запозичене з технічної галузі, його застосовують у педагогічній теорії та практиці. Із позиції філософії конструювання розглядають як “процес створення моделі, машини, будівлі, споруди з виконанням проектів, розрахунків [9, с. 49]. При цьому акцент роблять на результаті – це споруда, механізм, розроблений у відповідності з висунутими вимогами та готовий до використання в конкретних умовах. Із позиції педагогіки конструювання розуміють як засіб “створення нових дидактичних матеріалів, нових форм і методів організації педагогічного процесу” [3, с. 139].

Отже, діяльність педагога поєднує педагогічні та технічні складові конструювання, але в цьому поєднанні домінує педагогічна складова, а технічна є засобом навчання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що при визначенні сутності та структури конструктивних умінь учені неодностайні. Наприклад, одні вчені пов’язують досліджувані вміння з розробкою технологій вирішення педагогічних завдань (В. Безрукова), інші – з відбором і побудовою змісту навчально-виховного процесу (Н. Кузьміна, В. Сластьонін), третя група вчених пов’язує конструктивні вміння з прийняттям рішень (О. Морев, А. Петровський).

Як основні компоненти конструктивних умінь, виділених у більшості вчених, можна виокремити: конструктивно-змістовні вміння, пов'язані з відбором, аналізом, синтезом і структуруванням навчально-виховного матеріалу згідно з цілями навчання та виховання, досвідом учнів, дидактичними завданнями уроку тощо; конструктивно-оперативні, що охоплюють вміння планувати структуру дій учнів, розвиток окремої особистості та колективу, добирати методи навчання та виховання, володіти прийомами та засобами педагогічної техніки в змінних ситуаціях тощо; конструктивно-матеріальні вміння, які передбачають проектування матеріальної бази для навчально-виховної роботи.

Висновки. Майбутній учитель початкової освіти повинен уміти добирати матеріал для уроку, планувати композиційно не схожі одне на одне заняття, виокремлювати ключові поняття та закономірності, знаходити правильне співвідношення фактичного та теоретичного матеріалу, планувати логічні переходи від заняття до заняття, від теми до теми, створювати нові педагогічні технології тощо. Тож формування та розвиток конструктивних умінь у майбутніх учителів початкової освіти має важливе значення для подальшої професійно-педагогічної діяльності.

Список використаної літератури

1. Безрукова В. С. Педагогика : учеб. для инж.-пед. спец. / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Изд-во СИПИ, 1994. – 337 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : МарТ, 2005. – 448 с.
4. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1967. – 183 с.
5. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1961. – 98 с.
6. Мижериков В. А. Введение в педагогическую профессию : уч. пос. для студентов пед. уч. завед. / В. А. Мижериков, М. Н. Ермоленко. – Москва : Педагогическое общество России, 1999. – 288 с.
7. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. – Москва : Просвещение, 1976. – 160 с.
8. Философский энциклопедический словарь / под ред. Е. Ф. Губского. – Москва : ИНФРА-М, 2006. – 574 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2016.

Черникова Н. В. Исследование структурно-функциональных аспектов конструктивных умений студентов

В статье установлено, что нормативными государственными документами предусмотрено формирование у будущих учителей начального образования профессионально-конструктивных умений в процессе их профессиональной подготовки. Обозначено, что противоречие возникает между необходимостью привить будущему педагогу профессионально-конструктивные умения и отсутствием стратегии реализации этого процесса в практике профессиональной подготовки; между потребностью школы в молодых учителях, владеющих профессионально-конструктивными умениями, и реальными возможностями выпускников. Осуществлён теоретический анализ осно-

вных подходов к определению сущности понятия “конструктивные умения”. Исследована проблема определения места конструктивных умений среди педагогических и проанализирована связь между конструктивными и проектировочными умениями. Констатируется, что проблема формирования конструктивных умений у будущих учителей начального образования изучена недостаточно.

***Ключевые слова:** педагогические умения, конструирование, конструктивные умения, проектировочные умения.*

Chernikova N. The Study of Structural and Functional Aspects Constructive Skills of Students

Normative state documents provide formation of professional and constructive skills in the future primary school teachers during the course of their training. The contradiction arises between the need to form the professional and lack of implementation strategies of this process during the training practice, between the school needs for young teachers with professional and constructive skills and the real graduate's abilities. The article deals with the theoretical analysis of the main approaches to defining the essence of the concept “constructive skills”. It is researched the problem of determining the place of constructive skills among the pedagogical skills and the relationship between the constructive skills and design ones is analyzed. In definition of the essence of concept “pedagogical abilities” educators show single approach.

However, regarding to the component content of pedagogical skills, we observe a sharp divergence between opinions of scientists, that explained by the researchers' use of different approaches for the achievement of concrete aims. As for the determination of the place of constructive skills, the analysis of existing classifications and characteristics of pedagogical skills conducted by us, allowed to distinguish two directions. The first direction includes works of educators in which constructive and design skills are identified. Works of scientists who divide design skills and constructive skills present the second direction. As the basic components of the constructive skills described by the most researchers, we distinguished: constructively-content, constructively-operative and constructively-material skills.

The analysis of psychological and educational, scientific and methodical literature allows concluding, that the problem of formation of constructive skills in the primary school teachers of education is not researched enough yet.

***Key words:** pedagogical skills, constructing, constructive skills, design skills.*